

УДК 330.131.7

Волинець І.Г.

здобувач,

*старший викладач кафедри економіки та безпеки підприємства
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки***СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ****RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE ENTERPRISE****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено зміст понять «економічний ризик» та «невизначеність». Проаналізовано основні думки, які визнають суб'єктивну, об'єктивну або суб'єктивно-об'єктивну природу ризиків. Наведено основні функції ризику та фактори його виникнення. Охарактеризовано етапи процесу управління ризиками й методів їх зниження.

Ключові слова: ризик, невизначеність, природа ризику, функції ризику, суб'єкт ризику, об'єкт ризику, методи зниження ризиків.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы содержания понятий «экономический риск» и «неопределенность». Проанализированы основные мысли, которые признают субъективную, объективную или субъективно-объективную природу риска. Приведены основные функции риска и факторы его возникновения. Охарактеризованы этапы процесса управления рисками и методов их снижения.

Ключевые слова: риск, неопределенность, природа риска, функции риска, субъект риска, объект риска, методы снижения рисков.

ANNOTATION

It was researched the definitions of «economic risk» and «uncertainty». It was analyzed the basic idea that recognize subjective, objective or subjective-objective nature of risk. The basic function of risks and factors of its occurrence are showed. The stages of the process and risk management methods are characterized in the article.

Keywords: risk, uncertainty, nature of risk, risk function, subject of risk, risk object, methods of risk reduction.

Постановка проблеми. Ризик властивий будь-якій сфері людської діяльності, що пов'язана з низкою умов і факторів, які приводять до позитивного або негативного результату прийнятих рішень та є об'єктивно неминучим елементом прийняття будь-якого господарського рішення.

Діяльність будь-якого суб'єкта господарювання в умовах ринкової економіки пов'язана з невизначеністю, зі змінами економічного середовища, з політичною та соціальною нестабільністю, а тому завжди ризикована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками на підприємстві досліджували відомі науковці. Значний внесок у теорію економічного ризику зробили Г.І. Великоіваненко, П.І. Верченко, В.В. Вітлінський, Т.В. Головач, О.С. Дуброва, І.Ю. Івченко, С.М. Клименко, О.П. Ковальов, А.Б. Кондрашихін, В.В. Лук'янова, Н.І. Машина, Т.В. Пепа, А.С. Шапкин та інші.

Метою статті є розгляд ризику та невизначеності як економічних категорій, вивчення природи ризику, аналізування функцій ризику

та факторів їх виникнення, а також характеристика етапів процесу управління ризиками й способів їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невизначеність – це неповне або неточне уявлення про значення різних параметрів у майбутньому, які зумовлені різноманітними факторами, зокрема, неповнотою або неточністю інформації про умови реалізації рішення, пов'язаних з ними витратах і результатах.

Дослідження вчених підходів до визначення поняття «ризик» дає змогу дійти висновку, що найповніше та найзмістовніше тлумачення подали В.В. Вітлінський та П.І. Верченко: «економічний ризик – це економічна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору під час виробничо-господарської діяльності» [1]. Він зображає міру (рівень) відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, а також рівень невдачі з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування.

В економічній літературі існує лише три основні думки щодо характеристики природи ризику: суб'єктивна, об'єктивна або суб'єктивно-об'єктивна [2].

Об'єктивність ризику характеризується тим, що позначає реальну невизначеність і конфліктність в економічній (господарській) діяльності, незалежно від того, чи усвідомлюють її особи, що приймають рішення, чи ні. Прихильники об'єктивної концепції вважають, що ризик – це загроза появи майбутніх несприятливих наслідків, які неможливо точно спрогнозувати.

Представники суб'єктивної концепції наполягають, що ризик завжди суб'єктивний, оскільки виявляється як оцінення людиною ситуації, вчинків, дій, свідомий вибір з урахуванням можливих альтернатив, наслідків. Суб'єктивна концепція спрямована на суб'єкт дій, вибір варіантів поведінки, що зумовлює виникнення чи уникнення певних обов'язків у суб'єктів ризику. Оскільки ризик завжди пов'язаний з волею й усвідомленням його особистістю, то він передбачає насамперед вибір варіантів поведінки з урахуванням вірогідності виникнення несприятливих наслідків. Суб'єктивну концепцію підтверджують такі положення:

1) суб'єктивність, вербальне моделювання особистістю реальної ситуації. Психологи стверджують, що, як правило, особа, яка приймає рішення, спрощує ситуацію, забуваючи або ігноруючи деякі альтернативи чи наслідки;

2) оцінювання суб'єктивної цінності наслідків альтернатив того чи іншого варіанта дій на основі їх корисності для суб'єкта, що суттєво впливає на рішення, яке приймається;

3) суб'єктивність оцінки ймовірності обставин (сценаріїв), що визначають наслідки прийнятого рішення. Наприклад, психологи встановили, що люди переоцінюють вірогідність настання малоімовірних подій та водночас недооцінюють ймовірність настання правдоподібних ситуацій;

4) суб'єктивність вибору стратегій поведінки. З'ясовано, що для вирішення простих завдань, люди, як правило, обирають стратегії, які максимізують суб'єктивну сподівану корисність, і сприймають їх як лінійну комбінацію суб'єктивних наслідків та їх корисності;

5) індивідуалізована реакція на чинники, які управляють процесом прийняття рішень: вплив навколишнього середовища; особистісні характеристики людини, яка приймає рішення; вплив соціальної групи тощо. Наприклад, чим більшою є агресивність суб'єкта й потреба у домінуванні, тим вищий рівень ризику він допускає. Колективні рішення обтяжені вищим рівнем ризику, ніж індивідуальні [2].

Послідовники об'єктивно-суб'єктивної концепції пояснюють свої погляди тим, що оцінка ризику є багатомірною величиною, яка характеризує можливі відхилення від цілей, бажаного (очікуваного) результату, можливу невдачу (збитки) з урахуванням впливу контрольованих (керованих) і неконтрольованих (некерованих) чинників, прямих і зворотних зв'язків [2].

Факторами виникнення ризиків є:

1) зовнішні – це ті умови, які підприємство не може змінити, але повинно враховувати, оскільки вони впливають на результат його діяльності (законодавство, що регулює господарську діяльність, податкова система, конкуренція тощо);

2) внутрішні – виникають безпосередньо під час здійснення підприємством діяльності (стратегія підприємства; принципи діяльності підприємства; ресурси та їх використання; якість і рівень використання маркетингу).

Об'єкт ризику – це система, ефективність та умови функціонування якої наперед точно не визначені [2; 3; 4].

Об'єкт ризику розглядають залежно від мети й рівня дослідження. На мікрорівні ним може бути окрема господарська операція, вид продукції, технологія, напрям виробничої діяльності тощо; на мезорівні – окреме підприємство, галузь, соціокультурна спільнота людей певної територіальної одиниці; на макрорівні – країна, регіон тощо. Усі об'єкти ризику є системами –

множинами елементів довільної природи, що мають зв'язки й утворюють певну цілісність.

Суб'єкт ризику – особа (індивід або колектив), яка зацікавлена в результатах управління об'єктом ризику й має компетенцію приймати рішення щодо об'єкта ризику.

Суб'єкт ризику визначається з огляду на його здатність приймати рішення щодо об'єкта ризику. Як правило, на мікрорівні суб'єктами ризику є окремі особи (керівники, менеджери, відповідальні працівники). Для мезо- та макрорівня характернішим є прийняття колективних рішень.

Зміст ризику як економічної категорії зумовлює його основні функції, що виконуються під час підприємницької діяльності.

Більшість авторів, зокрема, І.Ю. Івченко [5] і Н.І. Машина [6], виділяють такі функції ризику:

- інноваційна функція ризику стимулює до пошуку нетрадиційних рішень проблем, які виникають у підприємця. Ризикові рішення, ризиковий тип господарювання приводять до більш ефективного виробництва, від якого виграють і підприємці, і споживачі, і суспільство в цілому;

- регулятивна функція має суперечливі характеристики й визначається в двох формах: конструктивній і деструктивній. У першому випадку, коли властивість ризикувати – один зі шляхів успішної діяльності. Однак ризик може стати проявом авантюризму, суб'єктивізму, якщо рішення приймається в умовах неповної інформації, без належного урахування закономірностей розвитку явища. Тоді ризик виступає як дестабілізаційний фактор;

- захисна функція полягає в наступному. Якщо для підприємця ризик – природний стан, то нормальним повинне бути й терпиме відношення до невдач. Ініціативним, заповзятливим підприємцям потрібний спеціальний захист, правові, політичні й економічні гарантії, у тому числі покарання, і стимулюють виправданий ризик;

- аналітична функція ризику зв'язана з тим, що наявність ризику передбачає необхідність вибору одного з можливих варіантів рішення, внаслідок чого підприємець під час прийняття рішення аналізує всі можливі альтернативи, обираючи найбільш рентабельні (прибуткові) та найменш ризиковані.

Крім вищенаведених функцій ризику, О.П. Ковальов виділяє:

- адаптивно-пізнавальну функцію, яка забезпечує людське мислення за допомогою якостей, які передалися генетично, власного досвіду, інтуїції (можливість діяти відповідно до реального зовнішнього світу);

- перерозподільну, що заснована на альтернативності ризику, суперечності. За допомогою реалізації цієї функції зумовлює збільшення ефективності суспільного виробництва;

- наглядову, яка забезпечує ефективне й безперервне функціонування економіки [7].

А.Б. Кондрашихін і Т.В. Пепа [8] виділяють з-поміж інших прогресивну функцію, що проявляється в безперервному оновленні форм і структури виробничих відносин на об'єкті підприємницької діяльності, внутрішньої потреби до зростання якості рішень, виготовленої продукції.

Процес управління ризиками включає виконання таких процедур:

1. Ідентифікація ризиків визначає, які ризики можуть впливати на діяльність підприємств. Така ідентифікація буде неефективною, якщо вона не буде проводитися регулярно протягом реалізації прийнятого господарського рішення. Ідентифікація ризиків повинна залучати якнайбільше учасників: менеджерів проекту, замовників, користувачів, незалежних фахівців.

2. Оцінка ризику – опис виявлених ризиків, під час якої визначають такі їх характеристики, як ймовірність і розмір можливих наслідків.

2.1. Якісна оцінка ризиків – це зображення якісного аналізу ідентифікації ризиків і їх визначення, що вимагають швидкого реагування. Така оцінка визначає рівень важливості ризику й вибирає спосіб реагування. Доступність супровідної інформації дає змогу легше розставити пріоритети для різних категорій ризиків. Якісна оцінка ризиків – це оцінювання умов виникнення ризиків і визначення їх впливу стандартними засобами та методами. Використання цих засобів допомагає частково уникнути невизначеності, яка часто зустрічається в проекті. Протягом життєвого циклу проекту повинна відбуватися постійна переоцінка ризиків.

2.2. Кількісна оцінка ризиків визначає ймовірність виникнення ризиків і вплив наслідків ризиків на проект, що допомагає групі управління проектами правильно ухвалювати рішення й уникати невизначеностей [9].

3. Вплив на ризик – застосування конкретних способів впливу на ризики компанії для мінімізації та нейтралізації їх наслідків. Мінімізація ризиків передбачає розробку технологій та методів зниження негативного впливу ризиків на діяльність компанії. До цієї процедури належить ідентифікація й розподіл кожного ризику за категоріями. Ефективність розробки реагування дасть змогу визначити, наслідки впливу ризику будуть позитивними чи негативними.

4. Моніторинг і контроль ризиків – це процес ідентифікації, аналізу, планування нових ризиків, слідування за ідентифікованими ризиками, а також за тими, які занесені в список для постійного нагляду, перевірки й виконання операцій реагування на ризики.

Основними методами зниження ризиків на підприємстві є:

– *страхування* – один із найпоширеніших та практично універсальних способів зниження ризику. Це передача ризику за певну визначену плату страхувальником (фізичною або юридичною особою) страховику (страховій організації);

– *розподіл ризику* полягає у переданні частини відповідальності за ймовірність виникнення та розмір збитків партнерові під час реалізації ризикованого проекту чи прийняття ризикованого рішення [1];

– *лімітування* означає встановлення системи обмежень потоків (грошових, інвестиційних, товарних, кредитних) як зверху, так і знизу. Застосовується цей метод під час продажу товарів у кредит, наданні позик, визначенні сум вкладення капіталу;

– *резервування* полягає у формуванні фондів відшкодування збитків за допомогою власних ресурсів, тобто створюються запаси сировини, матеріалів та складників, грошові запаси, встановлюються додаткові потужності, налагоджуються нові, в цей момент не задіяні, канали комунікацій;

– *диверсифікація* полягає в розподілі ресурсів, які інвестуються, між різними об'єктами вкладання, що безпосередньо не пов'язані між собою. Під час застосування цього методу необхідно вибирати об'єкти вкладання із протилежними фазами коливання доходу між собою.

Висновки. Дослідження економічного ризику дало змогу виявити основні компоненти його сутності, зокрема, природу, об'єкт та суб'єкт, функції ризику, етапи процесу та методи управління ризиками, що дають можливість комплексно і всебічно визначити це поняття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : [навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві : [монографія] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків : [навч. посібник] / С.М. Клименко, О.С. Дуброва. – К. : КНЕУ, 2005. – 252 с.
4. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций : [монография] / А.С. Шапкин. – М. : Дашков и Ко, 2003. – 544 с.
5. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : [навч. посібник] / І.Ю. Івченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 344 с.
6. Машина Н.І. Економічний ризик: методи його вимірювання : [навч. посібник] / Н.І. Машина. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
7. Ковальов О.П. Сутність атрибутивної якості і функції категорії «ризик» / О.П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – 2006. – № 4. – С. 21–25.
8. Кондрашихін А.Б. Теорія та практика підприємницького ризику : [навч. посібник] / А.Б. Кондрашихін, Т.В. Пепа. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 224 с.
9. Лук'янова В.В. Економічний ризик : [навч. посібник] / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.